

La definició en la formació dels conceptes

1. Què vol dir definir¹

Definir és expressar les característiques necessàries i suficients perquè el concepte no es pugui confondre amb cap altre, amb l'ajut d'altres termes que se suposen coneguts.

La definició va associada als processos de generalització, classificació, jerarquització, comparació. Comporta, doncs, establir semblances i diferències, agrupar per categories i subcategories, reconèixer les propietats essencials i saber construir un text adequat amb la terminologia de l'àrea. El mapa conceptual que hi ha a continuació expressa l'abast d'aquesta habilitat des d'un punt de vista comunicatiu, cognitiu i lingüístic.

2. Etapes en la formació de l'habilitat de definir

En un primer moment, els infants defineixen els objectes a partir de la seva experiència: els observen, els comparen entre si, hi estableixen semblances i diferències i així van accedint, al concepte. Per exemple, a partir de l'ús, poden deduir que s'anomena cullera a uns objectes que tenen uns trets comuns, que són essencials perquè sigui una cullera (una forma que permet de prendre-hi líquids, un braç per agafar-la), i d'altres, de particulars, variables (de plàstic, de fusta, inoxidable, amb lletres impreses, petites, grosses...), i que, a la vegada, tenen característiques semblants a altres estris que fem servir per menjar, els coberts. Això és, però, un procés llarg com veurem a continuació.

Les primeres definicions que fan els infants reflecteixen el coneixement que tenen de les coses, fruit de les experiències quotidianes, situacions particulars viscudes per ells mateixos, però que no són generalitzables en tots els casos. Es comprendrà millor amb un exemple: Un nen de 3,8 anys, quan se li demana que expliqui què és un cotxe, diu que "*és de color marró*" perquè identifica únicament una propietat variable, el color (segurament el del cotxe de la seva família), i li dona qualitat d'essencial. Un altre de més

¹ La definició, així com altres idees de l'article, són del llibre: Jorba, J., Gómez, I., Prat, À., (eds) (1998) Parlar i escriure per aprendre. Ús de la llengua en situació d'ensenyament-aprenentatge des de les àrees curriculars, Institut de Ciències de l'Educació de la UAB.

gran, de 6 anys, intenta fer una definició en què s'hi expressin algunes funcions de més gran abast, però tampoc sap abstrure's de la seves vivències. Diu que un cotxe: *"Serveix per anar al col·legi i té 4 rodes serveix per anar a molts llocs i després a vegades si hi ha una pedra a sota, la roda es desinfla i s'ha de canviar de roda"*

Les definicions que fan els infants ens fan adonar que l'experiència de què disposen a una certa edat no els permet encara d'arribar a la generalització, ni els capacita per saber reconèixer les qualitats essencials. Encara són lluny de poder expressar que *"un cotxe és un vehicle"* i que el color, la marca, la forma, els incidents que hi hagin pogut tenir, o l'ús particular que en fan no són elements rellevants per definir un concepte.

3. Aprendre a definir²

El procés d'aprendre a definir mots és equiparable a aprendre a organitzar el complex món de les paraules i els conceptes.

S'ha de saber observar. Els objectes, les coses més quotidianes tenen trets particulars i d'altres d'essencials. Saber observar els trets essencials permetrà de relacionar aquests conceptes amb altres de similars, adquirir, en definitiva la capacitat de generalitzar. Així, el mot *cullera* formarà part de la classe d'instruments que serveixen per ingerir aliments líquids, i de *coberts*, amb diversos subgrups segons la funció (de postre, de peix...). Un treball que permetrà d'agrupar els mots en categories i subcategories.

Saber distingir entre les propietats o trets d'un concepte, els més generals i els essencials, els necessaris i suficients, constitueix les bases per assimilar els coneixements.

Aquest aprenentatge, com la majoria, és bo de fer-lo en grup, perquè es pugui d'interaccionar amb els altres. La verbalització fa que cadascú pugui expressar les seves representacions i les pugui confrontar. Els acords, els desacords, les contradiccions que sorgeixen són els motors que fan avançar. Això és el que comprovarem en el treball que van fer un grup de nenes i nens de 2n de primària

² Els exemples que s'utilitzen a continuació són fruit del treball que va fer Rut Barjuan com a treball de pràcticum de la carrera de diplomatura d'Educació Primària, a l'Escola Lavínia de Barcelona, a 2n de Primària. El treball consistia a fer una revista de mots encreuat en què les nenes i nens havien de pensar mots que encaixessin a les graelles i els havien de definir. No cal dir que l'objectiu era aprendre a definir.

Establir semblances i diferències

Generalment quan els infants defineixen un mot ho fan a partir de característiques molt generals. Si es verbalitzen aquestes produccions amb el grup d'iguals i sobretot amb l'educadora, les intervencions dels mateixos companys són reguladores, en el sentit que posen en evidència les contradiccions que contenen. Per exemple, si un diu que l'anec és “un animal que neda i té bec” no fa altra cosa que definir una classe molt àmplia d'animals que neden i tenen bec (cignes, oques, gavines...). O bé quan diuen que el lleó és “un animal que corre molt” fan una definició que pot incloure la classe dels ràpids, per terra, mar i aire. Han d'aprofundir, doncs, a partir de comparar allò que és igual en el grup d'animals i permet d'identificar-los amb un mateix nom, una mateixa etiqueta.

Reconèixer les propietats essencials

Dues nenes amb l'ajuda d'una educadora volen definir la paraula corda. Entre les dues van pensant característiques en funció de la utilitat i del material de què està fet. Surten idees com: “serveix per pujar als arbres”, “és per escalar”, “per pujar a un balcó”, “és de fils”, “serveix per saltar”, “llarga”, “prima o gruixuda”, “és una cosa arrinxolada”... D'aquest conjunt, n'agafen el que creuen essencial (material de què està feta i funcions) i en fan la definició: “És una cosa feta de fils i serveix per pujar als arbres, escalar o saltar”

Dos nens volen definir gos. Tots dos busquen el que caracteritza aquest animal. Surten les idees següents: “Té quatre potes, té morro, té cua, serveix per caçar, té taques, té ullals..” “té el nas mullat, és un animal, serveix per defensar i vigilar...” Per fer-ne la definició, trien els trets que consideren essencials: “Animal de quatre potes que serveix per caçar o vigilar la casa. Té uns ullals grossos”.

Agrupar per categories i subcategories

En tot el treball de definició que s'exposa hi havia la intenció de fer descobrir l'hiperònim o nom que agrupa una categoria (animal, fruita...), aquesta operació afavoria una certa organització dels conceptes que treballaven. Es pot comprovar aquest procés en els exemples que hi ha a continuació:

Uns nens entenen que un lleó és un *animal*, però, en canvi, defineixen ànec i oca com *animals de granja*. (diferencien, doncs, diferents categories). Acorden així mateix que hi

ha una paraula, *familiar*, que engloba totes les persones amb relació de parentiu (mare, pare, germà, tieta, àvia...), que la sang és un *líquid*, etc.

No troben, en alguns casos, si l'educadora no els ajuda, l'hiperònim corresponent a alguna paraula, com és el cas de rellotge, sopa o sol entre d'altres. De fet tenen dificultat en aquells casos en què la llengua habitual no en fa ús o bé quan calen coneixements que encara no han adquirit.

Construir el text amb la terminologia adient

La construcció de la definició és una tasca interessant i complexa alhora, es tracta de fer-la de tal manera, que contingui les característiques essencials del mot definit per tal que no es pugui confondre amb cap altra. S'ha de fer atenció al lèxic i a la construcció de la frase.

Per definir el mot nas, l'educadora els va preguntar on era, “a la cara” van respondre, “És una part de la cara” va afegir un company, “Hem de treure *és* perquè podem dir: part de la cara”. Seguidament van enumerar les característiques “Té dos forats i el fem servir per respirar”, “Pot ser rodó, punxegut, de porc...” Un cop fet aquest intercanvi, la definició va quedar així: “Part de la cara que té dos forats i serveix per olorar i respirar”.

M'ha semblat interessant de comparar aquesta definició amb la que en fa un diccionari escolar ³, “Òrgan de la cara on tenim el sentit de l'olfacte”.

Com és obvi, el resultat és excel·lent.

4. Definir per aprendre

En alguns materials didàctics, l'aprenentatge d'un concepte s'estructura de tal manera, que la definició es considera prèvia a qualsevol activitat. Una definició, posem per cas d'un pronom feble, permet que l'alumne s'apropiï d'un significat, que entendreà o no segons la complexitat amb què es formuli i els coneixements que tingui. Per contra, si es proposa un procés contrari, en què és l'alumne qui, com a final d'un procés, ha de poder deduir i formular la definició d'un pronom feble, voldrà dir que ha estat capaç de reconèixer allò que li és essencial, de determinar quins elements pertanyen a aquesta

³ Diccionari Júnior, Ed. Onda

classe i quins no hi pertanyen i de construir un text. Aquesta segona manera de treballar és més complexa però més útil de cara a l'aprenentatge.

Un exemple: els pronoms febles

Aplicat al coneixement d'algun element gramatical, com per exemple els pronoms febles, la tasca de definir, de conceptualitzar, a grans trets, partiria d'un procés semblant al que exposem a continuació:

a) Observar en textos variats totes aquelles formes que, segons els coneixements dels estudiants, podrien identificar com a pronoms febles. És probable que hi incloguessin articles i alguns connectors.

b) Identificar el que és essencial en els pronoms per poder diferenciar-los d'altres formes que tenen semblances, com els articles o els connectors, partint de l'observació dels seu funcionament en els textos: va al costat d'un verb o d'un nom, fa funció de cohesionador en els textos (buscar antecedent), formes que prenen quan es fan variacions a la frase, possibilitats de commutació amb altres elements...

c) Definir el terme incloent-hi tots els elements que s'han considerat essencials.

Definir per aprendre té un alt grau de complexitat perquè en el fons no es demana formular una definició nova, sinó reformular conceptes definits a priori. Però deduir la definició, per a la mestra, per al mestre, té l'avantatge que pot comprovar el procés que segueix cadascú per construir el concepte. Per a l'alumne, el coneixement adquirit és el resultat de les dades que ha obtingut, de la reflexió que hi ha fet i de la contrastació de les seves representacions amb el grup o amb l'educador.

Àngels Prat i Pla

Del Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura de la UAB